

INLEIDING

De schilderkunst van de Gouden Eeuw lijkt het Nederlandse verleden vaak heel dicht bij te brengen. De portretten van Rembrandt van Rijn zijn levende mensen en de kamers van Johannes Vermeer kan je zomaar binnenlopen. Het is een illusie die zij en honderden andere schilders hebben opgeroepen. Maar wie langer kijkt, realiseert zich dat we niet weten wat er omging in het hoofd van een door Rembrandt geportretteerde heer of van een door Vermeer afgebeelde dienstmeid. Om ons in de mensen en het dagelijks leven van ruim drie eeuwen geleden te verplaatsen zijn we afhankelijk van hun schriftelijke nalatenschap. En dan vooral van datgene wat sommigen over hun dagelijks denken en doen hebben opgeschreven in egodocumenten, zoals dagboeken en memoires. Die zijn voor de zeventiende eeuw schaars in Nederland, zoals in heel Europa. Het omvangrijke dagboek van Constantijn Huygens jr. is alleen al om die reden bijzonder. Huygens was sinds 1672 secretaris van stadhouder Willem III. Later stond hij vooraan bij één van de belangrijkste gebeurtenissen uit zijn tijd, de Glorious Revolution van 1688, toen Willem III met een leger de Noordzee overstak en tot koning van Engeland werd gekroond.

Het dagboek van Huygens is in meer dan één opzicht modern. Dagboekschrijven was voor hem een dagelijkse routine, wat een nieuw tijdsbesef weerspiegelt. Dat hangt samen met zijn wetenschappelijke interesse en zijn betrokkenheid bij het onderzoek van zijn broer, Christiaan

Huygens, die onder meer nieuwe technieken bedacht voor klokken en horloges, wat een doorbraak bracht in de exacte tijdmeting. Een ander modern aspect is dat het dagboek zuiver privé was en niet bestemd voor andere ogen. We vinden er allerlei informatie in die geheim moest blijven, vooral over het persoonlijke leven van mensen uit Huygens' omgeving. Inhoudelijk is het dagboek zeer gevarieerd. Huygens schrijft over allerlei politieke ontwikkelingen en over de veldslagen die hij van nabij meemaakte. Maar hij noteerde ook de problemen die hij had met de opvoeding van zijn zoon, die als student Leiden op stelten zette. Centraal in het dagboek staan observaties over het hof van Huygens' werkgever, stadhouder-koning Willem III. Als hof-dagboek past het binnen een zich ontwikkelend genre. Meer en meer hovelingen hielden een dagboek bij om greep te krijgen op de complexe wereld van de vorstelijke hoven in Europa. Hovelingen moesten elkaar goed in de gaten houden in hun strijd om de gunsten van de vorst. Verder krijgen we via het dagboek inzicht in het culturele leven van zijn tijd. Huygens las veel en schreef daar af en toe over. Hij was een groot kunstkenner en adviseerde Willem III over de schilderijen in zijn collecties in Nederland en Engeland. Tal van personen waarover Huygens schrijft, leren we beter kennen in de loop der jaren, zelfs zijn verder toch zo terughoudende werkgever stadhouder-koning Willem III.

Hoewel zijn dagboek niet werkelijk introspectief is, ontstaat er door allerlei details een steeds scherper beeld van Huygens zelf. Hij schrijft zowel over zaken die hij leuk vond, zoals muziekuitvoeringen en ontmoetingen met interessante mensen, als over zijn gezondheidsproblemen, zoals jicht en verkoudheden. Wie zijn dagboek leest, kan zich steeds beter inleven in zijn persoon. Het dagboek van Constantijn Huygens jr. geeft ons daardoor de gelegenheid de late Gouden Eeuw door de ogen van een tijdgenoot waar te nemen. Dat is op zichzelf al bijzonder. Maar voor een historicus heeft het dagboek nog veel meer te bieden. De manier waarop Huygens in zijn

dagboek de tijd op de huid zat, geeft bijvoorbeeld inzicht in het ontstaan van het moderne tijdsbesef. Het nieuwe idee dat tijd continu en rechtlijnig verstrijkt, was een gevolg van de nieuwe wetenschappelijke inzichten die door Huygens' broer Christiaan werden ontwikkeld. De exacte penduleklok, die Christiaan uitvond, heeft veel gemeen met het dagboek van zijn broer Constantijn. Beide zijn het resultaat van een nieuwe kijk op de wereld. Constantijn hielp zijn broer Christiaan ook daadwerkelijk met zijn astronomische onderzoeken, hij leerde zelf lenzen slijpen en bouwde telescopen. Zoals Christiaan het heelal in kaart bracht en daarbij grote ontdekkingen deed, zoals de maan en ring rond Saturnus, zo bracht Constantijn zijn sociale wereld in kaart. In zijn dagboek analyseerde hij hoe de hofhouding rond de vorst draaide, en op welke afstanden van het centrum, stadhouder-koning Willem III, de diverse hovelingen rond cirkelden. Huygens deed daarbij ook interessante ontdekkingen en hij legde in zijn dagboek vast hoe de ster van de ene hoveling rees, terwijl die van de ander juist daalde. Het dagboek biedt voorts inzicht in de praktijk van het hofceremonieel, dat de omgang tussen hovelingen reguleerde en de status van de vorst bevestigde. Huygens' dagboek laat zien hoe belangrijk roddel was in deze kringen, en dat hij daaraan zelf volop meedeed. Dit dagboek is om al deze redenen één van de belangrijkste egodocumenten uit de zeventiende eeuw en het is een schakel in de ontwikkeling van het genre in Europa.

HOOFDSTUK 10

Roddel en seks

Op 10 augustus 1692 noteerde Constantijn Huygens jr. dat hij de hele avond had doorgebracht met ‘vuile discoursen’. Verdere details ontbreken, maar het is duidelijk dat er druk geroddeld was, en vermoedelijk vooral over de seksuele escapades van degenen die over de tong gingen. Huygens’ dagboek is een aansluitende schakeling van roddels die aan het hof de ronde deden. Maar juist via deze roddels kunnen we doordringen tot de kern van het hofleven. Roddel draagt namelijk bij tot de cohesie van een sociale groep en door te roddelen worden relaties tussen mensen bevestigd. Deelname aan het roddelcircuit is vaak zelfs een sociale verplichting. Aan de andere kant kan roddel ook relaties ontwrichten en bewust gebruikt worden om mensen te beschadigen en persoonlijke doelen te bereiken. Roddel onthult verhoudingen tussen mensen, toont omgangsvormen en laat zien hoe mensen tegen elkaar aankijken.

Huygens schrijft om te beginnen zelden over vrouwen zonder commentaar op hun uiterlijk of gedrag. Zelfs als het een terloopse ontmoeting betreft: ‘Ik kocht een hoed tot een fraai bruin meisje, op de markt’ (29 maart 1691). Vaak schetst hij in een paar woorden een portret, zoals van juffrouw De Geus ‘die niet lelijk, lang en spichtig was’. Josina Citters vond hij wel ‘fraai en wit’, maar zij had ‘geen fraaie stem’. Andere vrouwen noemde hij ‘een vette poezel’ (22 januari 1693), ‘een groot stuk vlees’ (26 maart 1691) of ‘een dikke troelie’ (3 mei 1690). De hertogin de la Corgnu beschreef hij als ‘een oud, lang en mager Italiaans wijf, waar een hele roman van was’ (3 januari 1689). Het kon nog erger, want

in Huygens' kennissenkring was ook 'een oude, gefardeerde coquette, die op de viool speelde' (15 maart 1693). De kroon spant madame Bergau, die 'sprak als geen bordeelhoer zou durven doen' en 'rechttop staande in haarluiden presentie had staan pissen, en op straat des morgens vroeg waar werkluï voorbij gingen had zitten kakken.' Haar man schold ze publiekelijk uit voor 'hondsvot' (12 oktober 1694).

Veel van de gesprekken die Huygens in zijn dagboek weergaf, bestaan uit geroddel over afwezigen. Het wemelt dan ook van notities als: 'Het jonge volk zei dat Langerack [Frederik Gideon van den Boetzelaar] lustig met de hoeren domineerde' (11 januari 1689) en dat hij er uitzag als 'een rechte soustien de bordel' (16 maart 1689). Van de gravin van Stirum hoorde Huygens 'dat Voorst met de hoertjes vrij wat vrolijk was' (23 maart 1689). En zo zijn er honderden andere roddels te vinden. Vaak werd er tijdens deze gesprekken door façades heen geprikt. Van zijn commies Jan Wiljet hoorde Huygens 'dat Samuel van Huls, toen hij zo in huis zat en De Wilde mij wijs maakte dat hij met de milt gekweld was, de pokken [syfilis] gehad had'. Dat was een interessante wetenschap, want Van Huls en De Wilde waren zijn klerken met wie hij altijd overhoop lag. Over dezelfde De Wilde hoorde Huygens een nog sterker verhaal, namelijk 'dat De Wilde eens met een meid had te doen gehad die zei van hem zwanger te zijn en dat met een dikke buik voor den dag kwam, maar dat hij meende zij die met een kussen gemaakt had, en dat hij, De Wilde, met haar geaccordeerd was voor een zakje met ducatons' (18 augustus 1692).

Af en toe prikte Huygens hoogst persoonlijk door andersmans façade. Op 26 juli 1692 noteert hij hoe hij Adriaan van der Hooghe van Borssele in zijn hemd zette: 'Borssele [Adriaan van der Hooghe] sprak twee juffrouwen aan voor mijn venster namiddag en als ik er hem naar vraagde, zei hij dat zij kanten te koop hadden, en als ik hem zei dat ze dezelve waren die Van Hill daags tevoren in zijn tent, zo hij zei, bescheiden had, werd hij rood'. Deze vrouwen hadden kennelijk meer te koop dan alleen kant. Leedvermaak bij Huygens is in

zulke situaties hoorbaar aanwezig. Sommige personen werden in het openbaar bespot, zoals de man die op zondag stiekum naar de hoeren ging in plaats van naar de kerk. De man liep een druiper op, waarna hem werd gevraagd 'of hij die in de kerk gekregen had' (29 oktober 1682).

Het kwam soms voor dat in de door Huygens opgetekende gesprekken mannen en vrouwen openhartig over zichzelf praatten. Dijkveld klaagde over zijn vrouw 'die hem dikwijls begon te quereleren eer hij ze ter deeg gekust had' (24 april 1689). Mevrouw Cretzmer vertelde aan Huygens 'dat al op haar 11e jaar met haar eerste man had beginnen te vrijen'. Soms hoorde Huygens iets onverwachts over zijn eigen huishouding. Odijk [Willem Adriaan van Nassau] 'zei dat Jan, mijn vrouws koetsier, een brandewijns-kroeg en een hoerhuisje hield, maar ik moest hem beloven dat ik het niet weder [verder] zeggen zou' (24 mei 1694). Of was dit slechts plagerij? Daarvan geeft Huygens veel voorbeelden. 'Gastigny [de opperjagermeester] zei dat Miss Franklin te Whitehall wat melancholiek en genegligeerd gevonden had, wat hij meende voortkwam uit haar amours met de graaf Stenbock; dat als men haar daarmee kwelde, zij niet wel kon dissimuleren dat daar wat aan was' (2 mei 1689). Huygens plaagde zelf zijn vriend Jan Teding van Berkhout 'dat hij hem van madame Buat zo liet koeioneren, daar hij zolang bij haar geweest en geconverseerd had'. Hij kreeg ten antwoord 'dat elkeen die wist hoe hij met haar geleefd had wel kon weten hoe hij bij haar gestaan had' (14 september 1689). Jan Teding van Berkhout kon wel tegen een grapje, en mevrouw Buat was ook niet de eerste de beste geweest, elders noemt Huygens haar in zijn dagboek 'een zeer heet vrouwmens'. Huygens wist dat zij rondbazuinde dat Berkhout 'het kwalijk eens in de acht dagen kon doen, toen hij over 8 à 10 jaar haar galant was'. Ze voegde eraan toe 'dat hij en nog 2 à 3 anderen lustig op haar zaten en Berkhout de ballen betalen moest' (4 april 1694). Deze dochter van de griffier van de Staten Generaal Cornelis Musch was getrouwd geweest met een Franse militair in Nederlandse dienst, die wegens verraad was terechtgesteld tijdens het bewind van Johan de

Witt. Vervolgens was ze verbannen en had zij zich naar Frankrijk begeven. Met de terugkeer van de stadhouder in 1672 had haar lot een nieuwe wending genomen. In hun brieven schreven de gebroeders Huygens toen dat Berkhout door mevrouw Buat betoverd was, zoals Rinaldo door Armida. Maar die toverban was inmiddels verbroken.

Niet iedereen kon tegen plagerijen. Toen Huygens op bezoek was bij zijn nicht Becker, waar ook haar vriend Tipping werd verwacht, smeekte zij 'om Gods wil dat ik geen raillerie (menende van haar vrijage met hem) wilde maken' (3 oktober 1689). Deze Thomas Tipping werd dikwijls aangeduid als Pudding. Een paar jaar later zou deze legerofficier trouwen, niet met Huygens' nicht, maar met een rijke erfdochter.

Terwijl de hovelingen enerzijds bezig waren elkaars façades te ontmantelen, deden ze tegelijkertijd hun best die van henzelf intact te houden. De meeste hovelingen trachtten een goede reputatie te behouden, maar anderen streefden juist naar een imago van seksuele vrijbuitelij. Zo kon hetzelfde verhaal in de ene context afkeuring oproepen en in een andere bewondering afdwingen, afhankelijk van de kring waarin en de wijze waarop het verteld werd. Een bijna karikaturaal voorbeeld is Huygens' vriend Armand Montpoullian, die onop-houdelijk 'naar zijn manier op de jacht ging'. Eens had hij twee keukenmeiden aangesproken 'zeggende dat hij haar in een fraaie kamer zou brengen; dat zij gegaan waren en dat men haar een tijdlang daarna weder uitkomende hij aan de ene een ducaton en aan de andere een halve gegeven had'. De ene meid zou toen tegen de andere gezegd hebben: 'Hij heeft jou niet eens gevoeld' (13 juli 1691). En dat alles vond plaats binnen gehoorsafstand van Huygens, die het optekende. Montpoullian probeerde zonder veel succes zijn reputatie van rokenjager hoog te houden.

Officieel was seks alleen toegestaan binnen het huwelijk. Dat was de opvatting van alle kerkelijke en wereldlijke instanties. In het dagboek wordt dit bevestigd

door de vele notities over degenen die deze norm negeerden, zoals Johan en Anna Ortt, rijke Amsterdamse burgers, die reeds 'conversatie met malkanderen' hadden voor hun huwelijk. Huygens vernam dit van zijn vrouw, die het weer had gehoord van Stans, een zuster van Anna, die het had afgeleid uit de 'vuile hemden' die zij in huis vond (4 oktober 1682). Veel werd geroddeld over de vrouw van Cornelis Hop, raadsheer in de Hoge Raad van Holland en Zeeland. Zij bracht een kind ter wereld binnen zes maanden na hun huwelijk, noteerde Huygens veelbetekenend (23 april 1677). Roddels als deze geven aan waar de grenzen van het toelaatbare lagen - en hoever deze overschreden mochten worden.

In Engeland was de situatie hetzelfde, zo blijkt uit Huygens' dagboek. De hofdame Eleonora Franklin en haar minnaar noemden elkaar al voor hun huwelijk 'wife' en 'husband' en 'my dear'. Dat was in strijd met de goede zeden. Ze werden door koningin Mary persoonlijk een paar uur lang 'over die manieren bekeven' (9 november 1691). Erger was het geval van Mary Villiers, dochter van een Engelse graaf, die binnen twee maanden na haar huwelijk een kind ter wereld bracht. De koningin wilde weten hoe dit zat en kreeg uiteindelijk de waarheid uit haar: niet haar nieuwe echtgenoot, maar een zoon van graaf Boyle was de eigenlijke vader (6 juli 1691). Het vorstelijk paar was zeer geïnteresseerd in de escapades van hun hovelingen. Tijdens een gesprek in 1682 zei de stadhouder dat huwelijken waarbij de bruid zwanger was steeds vaker voorkwamen; hij wist 'van luiden van kwaliteit en fatsoen tot 14 of 15 in getal' (14 september 1682).

De regel geen seks voor het huwelijk lijkt duidelijk, maar was in feite vaag. Huygens leefde in een tijd dat de opvatting over het moment van de huwelijksluiting aan het veranderen was. Deze verschoof van de uitwisseling van trouwbeloften naar de registratie van het huwelijk door kerkelijke of wereldlijke overheden. Zowel in Engeland als in de Republiek vond deze verschuiving plaats, waarbij er verschillen in tempo waren tussen sociale standen en tussen

stad en platteland. Een trouwbelofte was in Huygens' tijd nog altijd belangrijk. Het verbreken ervan gold als ongepast, maar kwam regelmatig voor. Huygens had er zelf ervaring mee. Hij had trouwplannen met Isabella Dedel, de dochter van een vriend van zijn vader, Johan Dedel. Zij werd zwanger van hem, maar er werd niet getrouwd, omdat vader Huygens tegen dit huwelijk was. Vermoedelijk hoopte hij op een rijkere echtgenote met een hogere status voor zijn oudste zoon. Er kwam wel een dochter ter wereld, die Justina werd gedoopt en door haar vader, Huygens jr., werd erkend. Justina woonde in Den Haag, sloot een goed huwelijk en hield naar het schijnt een band met haar vader, al komt haar naam niet in zijn dagboek voor.

Hoe vaak dit soort zaken voorkwam, blijkt uit Huygens' dagboek. Zo hoorde hij eens het volgende verhaal over het verbreken van een trouwbelofte: 'Ik was des avonds tot madame De Neufville, die mij vertelde dat Neufville [een legerofficier], staande om te trouwen met een andere vrouw, en na haar toe rijdende, hij om de regen tot een kennis van hem schuilende, die hem deze madame De Neufville zo aanprees, dat hij de eerste bruid opschoot en het met haar klaar maakte' (2 februari 1692). Een andere vrouw vertelde Huygens dat ze haar trouwbelofte verbrak toen ze ontdekte hoe arm haar aanstaande echtgenoot was. Dat hield een risico in, want een trouwbelofte kon niet zonder meer worden verbroken. De belofte had rechtskracht, waardoor de andere partij naar de rechter kon stappen om alsnog een huwelijk af te dwingen.

Bij het sluiten van een huwelijk was de invloed van de ouders - en soms grootouders - groot. Daarvan geeft Huygens verschillende voorbeelden. Hij bezocht eens een nicht, weduwe van een schepen van Gouda, en bemerkte dat haar dochter er somber uitzag. Haar moeder legde uit dat de grootvader haar had verboden met haar minnaar te trouwen. Vier jaar later vermeldde Huygens dat ze trouwde, uiteraard met een andere man. Binnen de koninklijke familie was het gearrangeerde huwelijk regel. Prins Willem kon zelfs een verre verwant als graaf Lodewijk van Nassau-Saarbrugge, uit een collaterale linie, dwingen

zijn engagement af te breken (12 januari 1693). Velen raakten daardoor ver-
wikkeld in rechtszaken. De legerofficier Sichterman, bijvoorbeeld, was door de
militaire rechtbank van Holland veroordeeld om met mevrouw Hacquart te
trouwen, bij wie hij twee kinderen had. De vrouw hoopte via Huygens als se-
cretaris te bereiken dat het vonnis alsnog ten uitvoer werd gebracht. Ze klaagde
dat Sichterman 'de sententie niet wilde pareren en daarmede lachte' (17 novem-
ber 1690).

Naar men algemeen meende, moesten de beide partners aan elkaar gelijk-
waardig zijn. Een groot verschil in stand werd afgekeurd, maar sommigen lie-
ten zich niets gelegen liggen aan de heersende normen, zoals de jonkvrouw
van Valkenburg, weduwe van een brigadier, die trouwde met haar koetsier. Het
paar ging in Den Haag, zoals Huygens' vrouw berichtte, 'in het Voorhout alle
daag wandelen' (7 mei 1690). Zo iets kon niet goed gaan. Een paar jaar later was
Huygens niet verbaasd, toen hij het volgende noteerde: 'Ik hoorde dat de jonk-
vrouw van Valkenburg van haar man (de koetsier) gescheiden was, zullende hij
trekken ... [niet ingevuld] gulden eens en 1000 gulden jaarlijks voor zijn leven.
Hij had haar sedert enige tijd zeer kwalijk getrakteerd en eens met een bos sleu-
tels in het aangezicht geslagen' (15 januari 1694). Veel ophef veroorzaakte de
echtgenote van de ruwaard Johan Boreel. Huygens las in een brief van zijn vrouw
dat deze legeraanvoerder 'zijn vrouw vastgezet en opgesloten had, doordien zij
zo geweldig de hoer speelde en al het goed uit het huis stal, verkocht en het geld
aan haar pollen [pooiers] gaf' (13 april 1690).

Huygens kreeg in 1691 regelmatig bezoek van mevrouw Tondi. Zij vertel-
de Huygens hoe zij dertien jaar tevoren door een legerofficier twee dagen was
opgesloten en herhaaldelijk was verkracht. Nadat ze was vrijgelaten had ze acht
dagen lang niet kunnen zitten (24 juni 1691). De officier was veroordeeld door
de militaire rechtbank, maar het vonnis was nooit ten uitvoer gebracht. Nu was
ze nog altijd bezig om dat te bereiken. (24 juni 1691). Via Huygens presenteer-
de zij een verzoekschrift aan de koning, maar die weigerde actie te onderne-

men. Mevrouw Tondi gaf niet op, Huygens sprak vaak met haar, en hoewel hij haar klaarblijkelijk wel mocht, werd hij haar ‘lamentaties’ op den duur zo moe dat hij haar ontweek, vooral toen hij vernam dat ze minder deugdzaam was dan hij had verondersteld. Drie jaar later vertelde ze Huygens dat ze inmiddels getrouwd was met een legerofficier, met wie ze echter niet naar bed wilde voordat hij in rang bevorderd was (9 juli 1694). Een andere vrouw vertelde eveneens over de wijze waarop ze ooit verkracht was, samen met haar dochter. De dader wordt slechts met het initiaal “D” aangeduid; vrijwel zeker is hij Huygens’ vriend Dijkveld (3 oktober 1691). De problematische relatie tussen hen had Huygens al bijna tien jaar eerder in zijn dagboek vermeld, toen met de toevoeging dat de vrouw slechts zichzelf en haar dochter belasterde (20 november 1682).

Dienstmeiden waren een gemakkelijke prooi voor heren uit Huygens’ kringen. Maar niet altijd waren zij passieve slachtoffers. Een dienstmeid in het paleis in Hoogsoeren vertelde Huygens, ‘dat Montpouillan haar zelf mede had geattaqueerd, haar hard om de hals vattende en zeggende: kus mij, ofte iets diergelijks en dat zij hem injuriën van “olden griesen duvel” en diergelijke gezegd had en hem in het aangezicht geslagen’. Een andere dienstmeid had om dezelfde reden haar betrekking opgezegd (3 september 1682). Zulke scènes kwamen vaker voor. Van juffrouw Golstein, hofdame van de koningin, hoorde Huygens ‘dat de jonge Skelton op het oude huis Het Loo Aaltje, haar meid, eens geattaqueerd hebbende, zij hem een klap gaf en hij haar weder sloeg, zodat zij twee blauwe ogen had; dat zij gezegd hebbende dat ze het aan haar juffrouw zeggen zou, hij zei dat indien hij haar juffrouw daarbij gehad had, haar mede zoveel gegeven zou hebben’ (4 juni 1689). Later trok de man zelfs zijn degen tegen haar. Hoewel verkrachting officieel een ernstig vergrijp was, werd seksueel geweld slechts zelden vervolgd, en bovendien was de publieke opinie de slachtoffers bepaald niet welgezind.

Hollanders hadden in de zeventiende eeuw een ambivalente houding ten aanzien van prostitutie, die officieel verboden was, maar in de praktijk werd getolereerd. De ‘speelhuizen’, bordelen, van Amsterdam waren zelfs een attractie die geen toerist mocht missen en het ‘bordeeltje’ was een favoriet genre van schilders als Jan Steen. Over de complexe praktijk is veel te vinden in het dagboek van Huygens, bijvoorbeeld in zijn beschrijving van een schandaal in Den Haag in 1676. De baljuw van Den Haag werkte samen met een bordeelhouder om rijke klanten in de val te lokken. Op heterdaad betrapt kregen zij de keuze tussen ter plekke een boete betalen of publiekelijk aan de schandpaal genageld te worden. Uiteraard verdwenen de boetes in de zak van de baljuw en de bordeelhouder. Huygens specificeerde de namen van enkele van de slachtoffers: onder hen bevonden zich een raadsheer in het Hof van Brabant, een burgemeester van Middelburg en een lid van de Staten-Generaal. Huygens had deze details van zijn broer Christiaan vernomen (18 juni 1676).

Doorgaans vertelt Huygens weinig over zijn eigen ervaringen, een enkele uitzondering daargelaten. Tijdens zijn grand tour in 1649 werd hij meegenomen naar een prostitutie in Berchem bij Antwerpen. Ze dronken wat, maar, schreef Huygens: ‘Ik kon niet vogelen.’ Deze passage had hij in geheimschrift genoteerd in een reisjournaal dat bestemd was voor zijn vader, zoals we aan het eind lezen. Vermoedelijk gaf hij zijn vader een netversie, waarin deze passage was weggelaten. De indruk bestaat ondertussen wel dat bezoek aan hoeren een gebruikelijk onderdeel was van een grand tour.

In het dagboek van Huygens worden enkele befaamde bordelen en hoerenwaardinnen genoemd. Willem Meester, een militair ingenieur, vertelde Huygens over zijn bezoek aan het bordeel van Madame Latouche in Amsterdam. Hij was meegenomen door Paulus Storf, eveneens een ingenieur. Meester zei ‘dat daar eerst ingekomen was een Italiaanse jongemeid doende allerhande lascieve kunsten, zingende spelende en dansende, daarna twee heren gekleed als juffrouwen, die al[les] gedaan hadden om hem in humeur te brengen, nadat hij

zich standvastig gehouden had, considererende dat hij iets doende, Storf hem zou onder gehad hebben en alle dingen in hem hebben kunnen dreigen van het te zeggen' (26 oktober 1682). Het is een wat kryptische passage, maar duidelijk is dat mannen, die zich als vrouw verkleedden, de grens van het toelaatbare overschreden, en dat bordeelbezoek iemand chantabel kon maken.

Een ander verhaal hoorde Huygens van de bij uitstek deskundige Armand Montpouillan: 'Des avonds aan tafel verhaalde Montpouillan veel van zijn avonturen met hoeren etc., onder andere hoe [koopman] Willem Bartolotti hem en zijn compagnons daaraan geholpen had te Amsterdam in recompense van een goede dienst, die hij, Montpouillan, hem te Genève gedaan had' (21 juni 1690). De edelman Adriaan van der Hooghe van Borssele vertelde Huygens hoe hij eens de 'speelhuizen' van Amsterdam bezocht had met gezanten van de Duitse Keurvorst, en hoe zij 'vier hoeren, die zij met haar namen, moedernaakt hadden doen uittrekken en dansen' (2 mei 1692). Striptease viel buiten de normale gang van zaken in een bordeel.

Prostitutie was in de zeventiende eeuw een door vrouwen georganiseerd bedrijf. Over Betty Cromwell, een bekende Engelse hoerenwaardin, ging in 1693 het gerucht dat ze zich met haar meisjes in Den Haag wilde vestigen (27 juni 1693). Huygens wist dat deze madam de oorzaak was geweest van de gonorrhoe van prins Karel-Hendrik van Lotharingen en de syfilis van prins Frederik III (28 augustus 1693). Van iets minder standing waren te Londen de 'Espagnolettes', vier zusters uit Tanger, die een chocoladehuis dreven. Een van hen, een maîtresse van de onvermijdelijke Montpouillan, had een aparte kamer om gasten te ontvangen (30 januari; 8 februari; 15 april 1692). In Gent genoot een zekere Babbe een grote reputatie. Kamerheer Simon de Brienne vertelde Huygens 'dat hij een godemiche van Van der Hoeven gekocht had en tot Babbe te Gent wezende het in de kous van een hoer daar gestoken had en was heen gegaan' (5 november 1682). Een godemiche was een dildo, en kous was een gebruikelijk woord om het vrouwelijk geslachtsdeel aan te duiden. De associatie

kan ook gelegd worden bij genreschilderijen met afbeeldingen van vrouwen die hun kousen aan- of uittrekken, zoals Adriaen van der Venne's 'Gekje met de kous'.

Prostitutie was doorgaans een kleinschalig bedrijf. Dat blijkt ook uit het dagboek, onder meer uit de volgende passage: 'Des middags zo naar de tent ging om te eten kwam een bedelaarsmeisje van 6 à 7 jaar, die ik des morgens wat duiten gegeven had en nog een reis of twee iets, en ze zei dat haar moeder een fraaie juffrouw voor mij had, en of ik ze eens zien wilde, nog eens repeterende: "het is een fraaie juffrouw"' (20 juli 1694). Hovelingen werden, schijnt het, voortdurend met zulke voorstellen benaderd. Zo noteerde Huygens op 25 december 1690: 'Sylvius en daarna de vrouw van Ouwerkerk [Françoise van Aerssen van Sommelsdijk] vertelden mij dat een heel wel gemaakte juffrouw des morgens voor het bed van Sommelsdijk gekomen was en daarop gaan zitten zeggende dat ze kwam om kennis met hem te maken; dat als hij haar vroegde of ze te voet kwam en niet beslijkt was, zij zei dat ze in een chair kwam en niet vuil was, lichtende haar rokken tot boven haar knie op; dat hij haar heel koel bejegenende en opstaande, zij weggegaan was zeggende eens te zullen wederkomen als hij in beter humeur zou wezen'. Bij een andere gelegenheid zou er een vrouw naar hem toegekomen zijn die zei 'hem een hups knecht te willen verhuren, maar dat hij er wat zorg voor dragen moest, en als hij vroegde waarom, zei zij dat het een fraai meisje was in mansklederen'.

Travestie had een erotisch aspect. Regelmatig gingen er geruchten dat de knecht van deze of gene in feite een als man verklede vrouw was. 'Een dag ofte twee te voren zei mij Hagedoorn dat de generaal-majoor Kirck enige Engelse meisjes hier bij hem had, gekleed in manskleren' (31 september 1691). Knechten speelden vaak de rol van bemiddelaars en dienstmeisjes werden vaak beschouwd als hoeren. De reeds genoemde Boisson viel bijvoorbeeld de meid van Huygens' nicht lastig (23 november 1690). In de legertrouwen werkten veel vrouwen als zoetelaars of bordenwassers; zij werden nog sneller aangezien voor

hoeren (29 april, 30 juni 1692; 12 augustus 1694). Van een vrouw die 'door het leger liep met fruit' zou Huygens' klerk De Wilde een 'chaude-pisse' hebben opgelopen (4 augustus 1696). En toen Huygens eens enige gasten in zijn tent ontving, was er ook een 'schotelwaster en nog een meisje van 10 of 11 jaar', van wie iemand zei 'te willen wedden dat zij in een jaar of zes maanden geen maagd meer zou wezen' (22 juni 1695).

Zowel in het leger als daarbuiten waren de grenzen tussen eerbaar en oneerbaar onduidelijk. Huygens hoorde bijvoorbeeld dat de diplomaat Walraven van Heeckeren met een vrouw uit eten wilde gaan bij een Haagse oesterverkoopster, die hem evenwel zei: 'mijnheer hetgeen waarom dat je haar hier wilt hebben kan ik je ook geven (of iets dergelijks) en dat hij ze daarop eens gevogeld had'. Dezelfde oesterverkoopster zou aan raadpensionaris Hop, toen hij daar oesters wilde eten, eenzelfde voorstel hebben gedaan, waarop 'hij haar mede eens lustig gevogeld had' (29 oktober 1682). Oesters en oesterverkoopsters hadden in de schilderkunst een erotische connotatie, en deze roddels laten zien dat die associatie ook in de praktijk bestond. Er was geen scherp onderscheid tussen bordelen en andere publieke gelegenheden. Wafelkramen hadden zelfs een bij uitstek slechte reputatie. Het was bepaald niet in haar voordeel dat men jufvrouw Tondi 'Des nachts ten 2 uren uit een wafelkraam had zien komen' (14 mei 1693). Ze hadden net als poffertjeskramen aparte hokjes, waarin men zich achter een gordijntje kon afzonderen.

Veel hovelingen hadden een reguliere maitresse. Deze vrouwen werden doorgaans op veilige afstand van het hof gehouden. Er werden voor hen bijvoorbeeld kamers in Londen gehuurd. Ritmeester Johan van Dorp en kapitein Zeger van Zoutelande overtraden deze ongeschreven regel, toen ze eens publiekelijk aan het hof zaten te dineren met hun 'hoeren' (25 januari 1693). Het houden van een maitresse was voor Huygens nauwelijks de moeite waard om te noteren. Hij toonde vooral belangstelling wanneer bijvoorbeeld een maitresse van minnaar verwisselde, zoals toen het 'hoertje' Nelly overging van Willem

van Nassau-Zuytlestein naar de Admiraliteitsheer Diederik Buysero (17 februari 1689). Wanneer iemand twee maîtresses had, was dat ook vermeldenswaard: “[Sylvius] vertelde mij dat Van Huls nog een hoer had, wezende een meid uit een coffee-huis; dat hij die opschikt en veel goed gaf; dat de andere (zijn meid) daar heel jaloers van was, en dat hij altijd de ene uit zijn bed deed gaan en de andere in haar plaats komen’ (6 april 1695). De ontvanger-generaal Van Ellemeten had zijn zaakjes beter geregeld. Hij had een menage met zijn vrouw en twee maîtresses, Des avonds een van de drie zijn neusdoek toewerpande gelijk de Grote Heer aan zijne dames’, dat wil zeggen, zoals de sultan van Turkije dat deed in zijn harem (7 mei 1692).

Zelfs de ruimhartige grenzen van Huygens en zijn omgeving werden soms overschreden. Dat gebeurde bijvoorbeeld door zijn eigen zwager Reinier Pauw, wiens losbandigheid en geslachtsziekten publiekelijk werden besproken (24 maart 1691). Iemand vertelde Huygens over diens ‘debauches en extravagantiën’ en zei dat Pauw een huis gehuurd had in Den Haag, ‘en met een hoer op het Spui, die in porselein handelde, wilde trouwen en dat die van [hem] enige maanden zwanger was, hoewel de dokters verzekerden dat hij, nadat hij de pokken [syfilis] gehad had, niet in staat was om kinderen te kunnen maken’ (24 maart 1692). Dat ging te ver en de familie diende een verzoek in hem vast te zetten in een betershuis (25 juni en 2 oktober 1692). Het leven van Pauw was een zeventiende-eeuwse soap, want Huygens sprak over ‘de legende van Reinier’. Daaraan kwam een einde toen diens familie besloot ‘hem nooit los te laten’ (2 oktober 1692). Met kamerdienaar Johan van Baarsenburg verliep het niet anders. Hij werd gek, ging in een bordeel wonen en wilde met een hoer trouwen.

Overspel kon resulteren in buitenechtelijke kinderen. De ontvanger-generaal Cornelis de Jonge van Ellemeten had een kind bij een vrouw in Den Haag, die de regeling die hij voorstelde, afwees. Die hield in dat ze met een andere man zou trouwen. In plaats daarvan dreigde ze onder ede te verklaren dat hij de va-

der was en de zaak voor de rechtbank te brengen (11 oktober 1691). Hoewel zij geen huwelijk kon eisen, had ze wel recht op geldelijke bijstand. Er waren meer middelen om een vader op zijn plichten te wijzen. Zo bestond het gebruik dat een pasgeboren baby voor de deur van de vermeende vader werd gelegd, om hem tot een huwelijk te dwingen, of tenminste tot een financiële regeling. Dat overkwam een vriend van Huygens: 'Boison vertelde dat daar een kind voor zijn deur te vondeling gelegd was en dat Bridemouche, zijn knecht, om een officier gegaan was, die het doen weghalen had' (30 november 1690). Door te weigeren het kind aan te raken ontkende Boison, een arme Franse refugié, het vaderschap.

Buitenechtelijke kinderen en wat er met hen gedaan werd, waren voer voor roddelaars. Het meest beruchte Engelse geval was dat van de dochter die John Churchill, hertog van Marlborough, verwekt had bij de hertogin van Cleveland. Het meisje werd in een klooster in Frankrijk ondergebracht (21 april 1678; 2 februari 1692). In zijn eigen kring werd over Huygens' klerk Van Huls gezegd dat hij een kind had bij zijn meid en nog een ander bij de meid van een andere klerk (8 oktober 1692). De eerste vrouw ging een tijdje naar het platteland en toen ze terugkeerde, viel het Huygens op dat ze slanker was dan tevoren, waaruit hij afleidde dat ze een kind ter wereld had gebracht (3 december 1692). Een paar maanden later vernam Huygens dat de baby was overleden (29 maart 1693). Vrouwen die zich een tijd lang op het land terugtrokken, waren verdacht. Huygens hoorde van zijn vrouw 'dat men zei dat Suze van Valkenburg gedurende de tijd dat zij deze zomer in Noord-Holland geweest was een kind van [onderstalmeester] Cornwall gehad had, dat als men rekende van de tijd af dat zij somtijds flauwt en gekregen had tot die tijd toe, het op de 9 maanden genoegzaam aankwam' (25 september 1682).

Lange liaisons konden leiden tot grote gezinnen. De maitresse van de hertog van Devonshire zou niet minder dan zes of zeven kinderen hebben (13 november 1690). Eens was Huygens getuige van een ruzie tussen twee hovelingen,

die elkaar ervan beschuldigden buitenechtelijke kinderen te hebben. Bij een andere gelegenheid zouden twee hovelingen, die een maitresse deelden, door te dobbelen hebben besloten wie als vader zou gelden (29 december 1693).

De positie van bastaarden hing af van de stand van de vader. Zowel in Engeland als in de Nederlanden hadden edellieden tot ver in de zestiende eeuw vaak buitenechtelijke kinderen, die niet zelden een goede positie kregen. De Engelse koningen maakten eeuwenlang strategisch gebruik van hun bastaarden, die door hun afhankelijkheid extra trouw waren en daardoor op cruciale posten konden worden benoemd. In de Republiek hadden ook de prinsen van Oranje, Willem de Zwijger, Maurits, Frederik-Hendrik en Willem II, veel bastaarden onder hun nageslacht. De zo ontstane bastaardtakken vormden eeuwenlang loyale clans rond het Huis van Oranje. Aan het hof van koning Willem kregen verschillende afstammelingen van bastaarden van zijn voorvaders hoge posten toebedeeld. Hendrik van Nassau-Ouwerkerk, die tot Master of the Horse werd benoemd, was een buitenechtelijk kleinkind van prins Maurits, en Willem Hendrik van Nassau-Zuylestein, die Master of the Robes werd, was een buitenechtelijk kleinkind van Willems grootvader, prins Frederik-Hendrik. Willems eigen bastaard-broer Willem Adriaan van Nassau-Odijk was als Eerste Edele diens vertegenwoordiger in de Staten van Zeeland. Zij figureren regelmatig in het dagboek van Huygens.

De houding ten aanzien van bastaarden veranderde echter. In Engeland was in 1685 de hertog van Monmouth de laatste bastaard die een belangrijke politieke rol speelde. In Holland kwamen er na de dood van stadhouder Willem II in 1651 geen nieuwe bastaard-takken bij, want Willem III stierf kinderloos. Een indicatie voor de veranderende mentaliteit is te vinden in een confrontatie van koning Willem met Adriane van Nassau, vermoedelijk een buitenechtelijke dochter van een eerdere stadhouder. Zij had bijstand gevraagd, maar werd weggestuurd, waarna Huygens de arme vrouw wat geld uit eigen zak gaf (14 juni 1694).

Huygens schreef af en toe over wat in zijn tijd werd beschouwd als afwijkend seksueel gedrag, zoals over Jan van Rijnenburg, die ‘een groot liefhebber was om het de vrouwlui van achteren te doen’ (30 oktober 1682). Niet iedereen hield zich aan de regel dat alles wat niet gericht was op voortplanting verboden was. In geheimschrift noteerde Huygens ‘dat Manon Wicquefort de markies van Chavigny had afgetrokken en dat de markies d’Estrades het had gezien’. De twee markiezen kregen het vervolgens aan de stok. Elders noteerde hij dat Valkenburg ‘placht te vertellen dat hij het Jeanne van Aerssen eens gedaan had van achteren, zij met haar hoofd tegen het slot van de deur staande’ (10 januari 1690). Willem van Nassau-Zuylestein zou zelfs ‘conditie’ gemaakt hebben met zijn maitresse ‘hoe dikwijls het haar van voren en van achteren doen zou’ (30 oktober 1682). Nicolaas van der Duin, heer van Rijswijk, vertelde Huygens ‘dat hij met een hoer te Londen te bedde gelegen hebbende, Linteloo op de kamer was komen lopen en bij haar was komen liggen en dat zij het met Linteloo niet hebbende willen doen, hem om zijn lijf gevat had en Linteloo het er ondertussen van achteren had ingestoken’.

Masturbatie en anale penetratie waren strafbare feiten en werden in het recht onder de noemer gebracht van sodomie. Ook contact tussen twee mannen werd met dit woord aangeduid. De term homoseksualiteit vond pas eeuwen later ingang. De vermeende ‘homoseksualiteit’ van koning Willem is een kwestie waar tijdgenoten en historici zich over hebben gebogen, onder meer op grond van notities in het dagboek van Huygens. In het jaar 1682 viel het Huygens op dat Willem zich af en toe afzonderde met zijn page Johan van Dorp. Op 27 oktober 1682 vroeg Huygens aan kamerdienaar Johan van Baarsenburg ‘wat ritmeester Dorp deed in zulke lange en particuliere visiten als ik hem sedert enige tijd had zien geven, blijvende hij somtijds een half uur binnen’, Baarsenburg antwoordde dat hij het niet wist, ‘maar dat hij om redenen die hij daartoe had mij aanraade ervan aan niemand anders als aan hem te spreken’. Daarop reageerde Huygens als volgt: ‘Als ik lachte, zei hij dat ik mogelijk meende dat het

was om iets (dat hij alskaks wilde dissimuleren), maar dat dat het niet was.' Op 6 november kwam Huygens erop terug, en vroeg Baarsenburg 'wat het be-
duiden mocht dat hij Dorp sedert enige tijd in Zijne Hoogheids kamer had
zien ingaan en daar lang blijven.' Baarsenburg deed eerst alsof hij die vraag
niet gehoord had, 'maar ik zeggende dat daar evenwel iets wezen moest, en wat
lachende, zei hij "Ge meent mogelijk iets, maar neen, dat is het niet"'. Tenslotte
zei Baarsenburg: 'Wil je wel doen, zo vraagt daar niemand anders naar als mij
en spreek er niet van.' Later zou Willem een relatie hebben gehad met een an-
dere page, Arnold Joost van Keppel, die in Engeland opklom tot Gentleman
of the Bedchamber. In elk geval hadden Van Dorp en Keppel ook een brede
heteroseksuele belangstelling, zoals Huygens zelf noteerde op 5 april 1696: 'In
de namiddag was mevrouw Cretzmer tot onzent. Ze zei dat Keppel 300 pond
's jaars aan zijn maîtresse gaf', en Van Dorp zou ook een maîtresse in Londen
hebben.

In Engelse pamfletten werd de koning expliciet beschuldigd van sodomie,
maar deze verdachtmaking stond daar in een traditie waarin sodomie werd
gebruikt om mensen in een kwaad daglicht te stellen. In een brief aan de koning
uit 1697 schreef Bentinck dat hij zich zorgen maakte, en dat hij hoopte dat de
koning zich er verre van zou houden. Bentinck was verontrust, omdat hij eerst
had gedacht dat alleen wat kwaadwillende Engelsen het gerucht verspreidden,
maar gemerkt had dat er in Den Haag en in het leger over gesproken werd.

Een kwestie waarin de beschuldiging van sodomie ook een rol speelde was
die van de baljuw van Rotterdam Van Zuylen van Nijveld, een protégé van de
koning, die werd beschuldigd van 'horribele dingen die men niet kon nazeggen'
(28 oktober 1690). Nu werd sodomie ook wel aangeduid als het 'crimen nefan-
dum', het vergrijp waarover men niet mocht spreken. Een laatste notitie betreft
twee hovelingen, Willem van Hill en Robert Gray die op een avond dronken
werden, 'lustig kakelden' en 'malkanderen geweldig lief krijgende' elkaar voort-
durend 'my bird' noemden (13 augustus 1691). Sommige historici menen dat

Illustratie door Romeyn de Hooghe uit Boccaccio, *Contes et nouvelles* (1697).

er aan het Engelse hof een biseksuele cultuur bestond, die maar geleidelijk verdween, en Huygens' notities lijken hiervoor een aanwijzing te zijn.

Huygens schreef ook over een seksuele relatie tussen twee vrouwen. Het betreft Jacoba van Beuningen, de vrouw van een Amsterdamse burgemeester, die haar man had laten opsluiten toen hij tekenen van waanzin begon te vertonen. Inmiddels had Jacoba een relatie met een juffrouw Splinter. Huygens' echtgenote vertelde hierover 'dat men tot Jacoba ergens in een hoek een godemiche van was gevonden zou hebben, haar beiden hebbende gediend'. Jacoba durfde daarna niet meer in het openbaar te verschijnen (19 oktober 1691). Via via hoorde Huygens nogmaals door iemand bevestigd worden dat de beide vrouwen 'een ... [niet ingevuld] van was gemaakt hadden en dat hij het gevonden had. Dat Jacoba, ook bij de andere slapende, aan haar hals rode plakken met kussen gezogen had' (29 november 1693).

In 1682 kreeg Huygens een opmerkelijk boekje onder ogen: 'Borsselen toonde des middags aan tafel een boekje op de manier van de *Ecole des filles*, waarvan de figuren waren van Romeyn de Hooghe naar het scheen, hetwelk hij zei dat te Dieren met Bentinck op jacht wezende, hij in het kreupelbos gevonden had' (27 oktober 1682). Het boekje was vermoedelijk de Nederlandse uitgave van *La puttana errante*, lange tijd toegeschreven aan Pietro Aretino. Het excuus van de Zeeuwse edelman klinkt nogal zwak, maar is wel begrijpelijk, omdat het boek door het Hof van Holland al in 1669 verboden was. Toch was er in 1677 een nieuwe editie van verschenen. Censuur was in Holland nooit erg efficiënt geweest. De nieuwe editie had illustraties, en de toeschrijving van Huygens zal wel juist zijn, want hij had andere boeken, zoals Boccaccio's *Contes et nouvelles*, die door De Hooghe geïllustreerd waren en een map met prenten van diens hand.

Samuel Pepys beschrijft in zijn dagboek eveneens hoe hij een pornografisch boekje onder ogen kreeg in een boekwinkel. In 1668 kocht hij een boekje dat

hij, net als Huygens omschreef als ‘in de trant van *La puttana errante*’, het klassieke voorbeeld dat hij kennelijk eveneens kende. Maar na lezing gooide Pepys het boekje uit schaamte in de open haard. De combinatie van aantrekkingskracht en de schaamtegevoelens die Pepys in zijn dagboek noteerde, worden thans gezien als het begin van de moderne, burgerlijke seksualiteit.

De notitie van Huygens biedt een parallel. Het pornografische boekje werd niet in het vuur gegooid, maar het was wel gevonden in de bosjes, waar een vorige lezer het zou hebben weggegooid. Tenminste als het verhaal van Borssele geloofd mag worden, maar zelfs als dat niet zo is, biedt het inzicht in de behoedzame omgang met pornografie. Van boekje dat Huygens onder ogen kreeg is geen enkel exemplaar bewaard gebleven. Hoe riskant het publiceren van een boek, zelfs in de vorm van een gedegen studie in het Latijn, over seksualiteit was, had Hadrianus van Beverland aan den lijve ondervonden. Hij werkte aan een compilatie van erotische teksten uit de klassieke oudheid, maar de eerste twee delen van zijn manuscript werden in beslag genomen door de Universiteit van Leiden. Na zijn verbanning werkte hij in Londen verder aan een derde deel. Huygens was er in geïnteresseerd en vroeg er herhaaldelijk naar. Hij hoorde dat Van Beverland nu eens vertelde dat hij het manuscript naar Holland had verzonden, dan weer dat hij het had verbrand (28 december 1689). In elk geval is het manuscript na zijn dood niet meer opgedoken.

Uit Huygens dagboek blijkt een grote belangstelling voor alles wat met seksualiteit te maken heeft. Zijn dagboek geeft daardoor inzicht in normen en praktijken, en in elk geval laat het zien hoe erover in hofkringen werd gesproken. Onder de oppervlakte van etiquette en beschaving kende het leven aan het hof van stadhouder-koning Willem III ook duistere kanten. Seks, intriges en roddel waren daarvan de voornaamste ingrediënten. Het uitwisselen van roddel was een essentieel onderdeel van het hofleven. Door kennis te hebben van roddel behoorde men bij een exclusieve groep, en hoe meer men wist van andere hove-

lingen, hoe hoger de status binnen deze kleine gemeenschap werd. Omgekeerd gold, dat wie een hoge positie in de hiërarchie had ook veel te weten kwam. Niemand wist beter wat er speelde dan koning Willem zelf, en die kennis had hij nodig om zijn positie te handhaven. Een bij uitstek goede positie in dit systeem hadden ook dokters, zoals legerdokter Aernout Fey, die Huygens bijvoorbeeld vertelde dat hij Helena van der Ma, de vrouw van een kapitein, meermaalen had behandeld voor gonorrhoe, en uitriep: ‘moet ik altijd ouwe beuse kutten genezen?’ (5 november 1680). De kennis die Huygens door roddelen over zijn medehovelingen opbouwde, kon hem altijd van pas komen. Het waren roddels die hij door kon vertellen, of juist achter de hand houden.

Roddel had ook een meer onschuldige functie, als amusement. Roddelen was een tijdverdrijf. Veel scènes die Huygens verhaalt zouden zo in een komedie kunnen worden opgenomen, zoals een voorval van graaf Oxenstjerna. De Zweedse diplomaat lag bij een getrouwde vrouw in bed, toen haar man onverwacht thuiskwam. Prompt wendde de graaf voor een koliek te hebben en stuurde de echtgenoot weg om een dokter te halen. De man trok snel een jas aan, maar per ongeluk was het die van de graaf. Onderweg vond hij in een jaszak een beurs met 1000 guineas en een horloge. De man, ‘blij wezende met de buit’ zweeg bij terugkomst en Oxenstjerna deed alsof hij niets miste (2 maart 1695).

Veel roddelverhalen lijken op de anekdotes en moppen die in de kring van Huygens circuleerden. Ze doen bijvoorbeeld vaak denken aan de collectie die Huygens’ vriend Aernout van Overbeke samenstelde, waarin zijn broer Christiaan, zijn klerk Samuel Huls en tal van andere bekenden uit Haagse kringen voorkomen. Ook veel van Van Overbeke’s grappen gaan over seks. Seksualiteit is een belangrijk thema in de roddel die Huygens ter ore kwam, maar het was slechts een van de aspecten die hij van zijn medehovelingen nauwlettend in het oog hield. Huygens lette daarbij op van alles, gedrag, kleding, woordgebruik, en hij kan in zijn bestudering van de mensen om hem heen een socioloog of op zijn minst een seksuoloog *avant-la-lettre* worden genoemd.